

ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2004:

Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις στην εκλογική βάση των κομμάτων και η τοπογραφία του κομματικού συστήματος

Εισαγωγή

Το άρθρο αυτό επιχειρεί μια προσέγγιση στην εκλογική βάση των κομμάτων, όπως αυτή διαμορφώθηκε στις Βουλευτικές εκλογές του Μαρτίου 2004. Μέσα από τα συστηματικά δεδομένα των πολιτικών προεκλογικών ερευνών της εταιρείας *VPRC*, παρατηρείται μια σημαντική αλλαγή των κοινωνικο-πολιτικών ταυτοτήτων της μεταπολίτευσης, που ήθελαν την αριστερά και το ΠΑΣΟΚ να εκπροσωπούν εκλογικά και πολιτικά ένα συνασπισμό κατώτερων κοινωνικών τάξεων και ομάδων και τη δεξιά (Ν.Δ.) ένα αντίστοιχο συνασπισμό ανώτερων και μεσαίων κοινωνικών τάξεων και μερίδων. Αν οι εκλογές του 2004 αποτελούν ένα σημείο τομής στη μεταπολιτευτική εκλογική και πολιτική ιστορία είναι γιατί, *ακριβώς*, καταγράφηκε μια *ανατροπή* αυτών των βασικών κοινωνικο-πολιτικών εκπροσωπήσεων.

Βεβαίως, η εξέλιξη αυτή δεν προέκυψε ξαφνικά. Οι εκλογές του 2004 αποτελούν τη στιγμή της *ολοκλήρωσης* αυτής της διαδικασίας. Ενδείξεις για αυτή την ανατροπή είχαν παρατηρηθεί ήδη από τις Βουλευτικές εκλογές του Απριλίου 2000, όταν το ΠΑΣΟΚ όντας στην κυβέρνηση κατάφερε να συνδεθεί με (ή και να προκαλέσει ως ένα βαθμό) το ρεύμα οικονομικής και κοινωνικής ευφορίας που δημιούργησε στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα η χρηματιστηριακή έκρηξη του δευτέρου εξαμήνου του 1999 και να κερδίσει εκλογικά την υποστήριξη των 'εξασφαλισμένων' κοινωνικών στρωμάτων (Μαυρής 2004α). Οι εκλογές του 2000 είχαν αναδείξει μια νέα βασική κοινωνική διαίρεση ανάμεσα στα (οικονομικώς και εργασιακώς) 'εξασφαλισμένα' και στα 'μη-εξασφαλισμένα' κοινωνικά στρώματα, με τα πρώτα να δείχνουν σαφώς την προτίμησή τους στο ΠΑΣΟΚ και τα δεύτερα στη Ν.Δ.

Η διαίρεση αυτή εμφάνιζε ωστόσο μια ταξική διαστρωμάτωση. Το κριτήριο της 'εξασφάλισης' διαπερνούσε οριζόντια τις κοινωνικές τάξεις και μερίδες. Υπήρχαν τμήματα των μεσαίων τάξεων που αισθανόμενα οικονομική ή εργασιακή ανασφάλεια ψήφισαν τη Ν.Δ., πέραν αυτών που την υποστήριζαν παραδοσιακά, όπως και τμήματα των μισθωτών τάξεων (ακόμα και σημαντικό μέρος των πλέον χαμηλών στην κοινωνική ιεραρχία) που αισθανόμενα μια έστω και σχετική οικονομική και εργασιακή ασφάλεια ψήφισαν το ΠΑΣΟΚ. Με τις εκλογές του 2004 φαίνεται ότι η διαίρεση 'εξασφαλισμένων' και 'μη-εξασφαλισμένων' εμβαθύνεται ταξικά και αντιστοιχεί πιο διακριτά σε κοινωνικές τάξεις και ομάδες.

1. Ψήφος και υποκειμενική ταξική (κοινωνική) κατάσταση

Οι έρευνες εκλογικής συμπεριφοράς που πραγματοποιήθηκαν από την εταιρεία *VPRC* κατά την προεκλογική περίοδο (Δεκέμβριος-Μάρτιος 2004) έδειξαν ότι η πορεία αντιστροφής των κοινωνικών προσβάσεων των κομμάτων που είχε αρχίσει να καταγράφεται σταθερά μετά τις Βουλευτικές Εκλογές του 2000 είχε πλέον σταθεροποιηθεί και αποτελούσε πραγματικότητα. Το ΠΑΣΟΚ, εξερχόμενο από μια περίοδο δεκαετούς αδιάλειπτης κυβερνητικής θητείας, οδηγούνταν στις εκλογές του Μαρτίου 2004 με συρρικνωμένη κοινωνική υποστήριξη, η οποία κατά βάσιν εντοπιζόταν στους μισθωτούς του δημόσιου τομέα και της κρατικής διοίκησης, αλλά και από ανώτερα κοινωνικά στρώματα, με καλό έως υψηλό βιοτικό επίπεδο και με υψηλό αίσθημα κοινωνικής, εργασιακής και οικονομικής 'εξασφάλισης' (Μαυρής 2004β, 2004γ). Η κατάσταση της εκλογικής βάσης του κόμματος ερχόταν να επιβεβαιώσει τις ριζικές αλλαγές που είχαν συντελεστεί μετά το 1996 στα κοινωνικά χαρακτηριστικά του κόμματος, στη μορφή της κομματικής οργάνωσης, στον προγραμματικό προσανατολισμό του και, τέλος, στην πολιτική του φυσιογνωμία (Βερναρδάκης 2004β, Γκίβαλος 2005). Η αλλαγή στην ηγεσία του δύο μήνες περίπου πριν τις εκλογές δεν άλλαξε φυσικά τα κοινωνικά και εκλογικά αυτά δεδομένα. Από την άλλη πλευρά, η Νέα Δημοκρατία, αργά αλλά σταθερά, ακόμα και μεσούσης της προεκλογικής περιόδου, διεύρυνε το εκλογικό και κοινωνικό της ακροατήριο (Μαυρής – Συμεωνίδης 2005) και, κυρίως, έδειχνε ικανή, για πρώτη φορά μετά την ήττα του 1993 και την κοινωνική απομόνωση που την είχε καταδικάσει η (κυβερνητική) πολιτική του νεο-φιλελευθερισμού, να αποτελέσει το επίκεντρο μιας νέας εκλογικής-κοινωνικής συμμαχίας.

Όπως φαίνεται στον *Πίνακα 1*, το αίσθημα (κοινωνικής, οικονομικής ή εργασιακής) εξασφάλισης εξακολούθησε να αποτελεί, όπως και το 2000, ισχυρό προσδιοριστικό παράγοντα για την εκλογική προτίμηση και αιτία δημιουργίας μιας σαφούς πολιτικής διαίρεσης (cleavage). Στον ένα πόλο, αυτόν της 'εξασφαλισμένης κοινωνίας', βρίσκεται η εκλογική προτίμηση στο ΠΑΣΟΚ, στον άλλο πόλο, αυτόν της 'μη-εξασφαλισμένης κοινωνίας', η εκλογική προτίμηση στη ΝΔ. Αντίστοιχα, στον *Πίνακα 2* καταγράφεται μια άλλη σαφής διαίρεση, ομόλογη της πρώτης, μεταξύ αυτών που 'ζουν άνετα ή σχετικώς άνετα' και αυτών που 'αντιμετωπίζουν δυσκολίες ή μεγάλες δυσκολίες'. Στον πρώτο πόλο καταγράφηκε σημαντικό προβάδισμα του ΠΑΣΟΚ, στον δεύτερο σημαντικό προβάδισμα της ΝΔ. Τέλος, στον *Πίνακα 3* καταγράφεται και μια ακόμα διαίρεση, μεταξύ όσων έχουν το αίσθημα ότι η προσωπική οικονομική τους κατάσταση καλυτέρευσε ή παρέμεινε στάσιμη και όσων έχουν το αίσθημα της επιδείνωσης στα προσωπικά οικονομικά τους.

Η τοποθέτηση των κομμάτων στην τριπλή και επάλληλη αυτή διαίρεση επαναφέρει τον προβληματισμό που έχει αναπτυχθεί σχετικά με τη μορφή του δικομματισμού και τις διαφοροποιήσεις του από τον μεταπολιτευτικό δικομματισμό. Μέχρι το 1996 ο δικομματισμός είχε τα χαρακτηριστικά ενός 'πολωμένου δικομματισμού', υπό την έννοια ότι τα δύο συστατικά του μέρη (ΠΑΣΟΚ – ΝΔ) εξέφραζαν διαφορετικές - οριοθετημένες εκλογικές συμμαχίες και διαφορετικά πολιτικά προγράμματα. Μετά το 1996, η σταδιακή προγραμματική σύγκλιση στα στρατηγικά ζητήματα της διακυβέρνησης μεταξύ των δύο κομμάτων, αλλά και η αλληλοδιείσδυση του ενός στην παραδοσιακή εκλογική-κοινωνική βάση του άλλου (αποτέλεσμα των αλλαγών στην κομματική μορφή τους) διαμορφώνει ένα είδος 'συγκλίνοντος δικομματισμού' (Vernardakis 2000, Παππάς 2001). Η μορφή αυτού του είδους δικομματισμού τροφοδοτείται (και αναπαράγεται) από σημαντικές αλλαγές στο ιδεολογικό και

αξιακό υπόβαθρο της ελληνικής κοινωνίας, αλλαγές που συνδυάζουν την υποχώρηση των ιδεολογικο-πολιτικών ιστορικών σχισμάτων με την ενίσχυση των ‘ατομικών επιλογών’ (ατομικισμός) και την κυριαρχία στοιχείων πολιτισμικού μεταμοντερνισμού (Σεβαστάκης 2004)¹. Η εντυπωσιακή αντινομία που παρατηρείται με τις εκλογές του 2004, αλλά που παρατηρήθηκε σε μεγάλο βαθμό και στις εκλογές του 2000, είναι ότι η ένταση της πολιτικής και επικοινωνιακής πόλωσης μεταξύ των δύο κομμάτων εξουσίας συμβαίνει ακριβώς υπό συνθήκες άρσης (και υπεκφυγής) των πολιτικών, ιδεολογικών και προγραμματικών αντιπαλοτήτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1:
ΕΚΛΟΓΕΣ 2004: ΨΗΦΟΣ ΚΑΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑ ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ (ποσοστά %)

	‘ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΙ’	‘ΜΗ-ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΙ’
ΠΑΣΟΚ	61.1	26.1
ΝΔ	29.6	49.4
ΚΚΕ	2.2	6.0
ΣΥΝ	2.4	3.6
ΔΗΚΚΙ	0.2	1.5
ΛΑΟΣ	1.0	1.4
ΆΛΛΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ (αναποφάσιστοι, άλλο κόμμα, Αποχή, Λευκό/άκυρο, κ.λπ)	3.4	12.1

Πηγή: Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς VPRC, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2004

ΠΙΝΑΚΑΣ 2:
ΕΚΛΟΓΕΣ 2004: ΨΗΦΟΣ ΚΑΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ (ποσοστά %)

	‘ΖΟΥΝ ΑΝΕΤΑ / ΤΑ ΚΑΤΑΦΕΡΝΟΥΝ’	‘ΥΠΑΡΧΕΙ ΔΥΣΚΟΛΙΑ / ΜΕΓΑΛΗ ΔΥΣΚΟΛΙΑ’
ΠΑΣΟΚ	50.4	27.8
ΝΔ	33.2	50.8
ΚΚΕ	3.9	5.2
ΣΥΝ	3.2	2.9
ΔΗΚΚΙ	0.7	1.3
ΛΑΟΣ	1.0	1.5
ΆΛΛΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ (αναποφάσιστοι, άλλο κόμμα, Αποχή, Λευκό/άκυρο, κ.λπ)	7.4	10.4

Πηγή: Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς VPRC, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2004

¹ Ο συγγραφέας πραγματοποιεί μια σημαντική αναφορά στις όψεις της κυρίαρχης ιδεολογίας στη σημερινή Ελλάδα, κάνοντας λόγο για τη «δημοκρατία του Κέντρου» και την «κοινωνία δίχως ανταγωνιστική λαϊκότητα». Η αποδιοργάνωση των ιδεολογικο-πολιτικών ταυτοτήτων και η εδραίωση – κυριαρχία των ατομικιστικών κομορμωστικών κωδίκων αποτελούν τις υλικές ορίζουσες του λεγόμενου ‘μεσαίου χώρου’ και της μεταμοντερνιστικής ιδέας του τελευταίου περί της σύγκλισης αριστεράς / δεξιάς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3:
ΕΚΛΟΓΕΣ 2004: ΨΗΦΟΣ ΚΑΤΑ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΧΡΟΝΟ (ποσοστά %)

	ΒΕΛΤΙΩΘΗΚΕ ΠΟΛΥ	ΒΕΛΤΙΩΘΗΚΕ ΛΙΓΟ	ΠΑΡΕΜΕΙΝΕ ΣΤΑΣΙΜΗ	ΕΠΙΛΕΙΝΩΘΗΚΕ ΛΙΓΟ	ΕΠΙΛΕΙΝΩΘΗΚΕ ΠΟΛΥ
ΠΑΣΟΚ	64.7	67.8	48.5	25.9	13.6
ΝΔ	35.3	17.4	35.5	50.2	62.7
ΚΚΕ	-	3.5	2.9	6.5	5.6
ΣΥΝ	-	3.5	1.9	2.8	3.4
ΔΗΚΚΙ	-	-	1.6	0.9	0.6
ΛΑΟΣ	-	0.9	1.0	1.2	2.3
ΆΛΛΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ (αναποφάσιστοι, άλλο κόμμα, Αποχή, Λευκό/άκυρο, κ.λπ)	-	6.9	8.6	12.5	11.8

Πηγή: Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς VPRC, Φεβρουάριος- Μάρτιος 2004

2. Ψήφος και αντικειμενική ταξική ένταξη: η περίπτωση της ελληνικής εργατικής τάξης.

Τα στοιχεία που εκτέθηκαν παραπάνω αφορούν βεβαίως στην υποκειμενική παράσταση που διατηρεί η εκλογική βάση για την οικονομική και κοινωνική της κατάσταση. Ωστόσο, επιβεβαιώνονται από τα στοιχεία της αντικειμενικής κοινωνικής ένταξης, όπως προκύπτουν από τη συνολική ανάλυση των διαθέσιμων δημογραφικών – κοινωνικών στοιχείων για κάθε άτομο (εισόδημα, εκπαιδευτικό επίπεδο, επάγγελμα, θέση στο επάγγελμα, κατοχή καταναλωτικών αγαθών). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4, η κοινωνική διαστρωμάτωση της ψήφου στις εκλογές του 2004 καταγράφει σχετική υπεροχή του ΠΑΣΟΚ στα αστικά και ανώτερα μεσοαστικά στρώματα και αντίστροφα, υπεροχή της ΝΔ στα ‘φτωχά’, στα λαϊκά και στα μεσαία στρώματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4:
ΕΚΛΟΓΕΣ 2004: ΨΗΦΟΣ ΚΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ / ΤΑΞΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ (ποσοστά %)

	Αστικά στρώματα	Ανώτερα μεσοαστικά στρώματα	Μεσαία στρώματα	Λαϊκά στρώματα	‘Φτωχοί’ (προλεταριοποιημένα στρώματα)
ΠΑΣΟΚ	41.5	41.6	36.9	40.0	35.2
ΝΔ	38.4	36.0	42.8	45.7	48.0
ΚΚΕ	3.2	6.1	4.5	3.6	4.8
ΣΥΝ	6.7	3.7	2.7	2.9	1.4
ΔΗΚΚΙ	0.7	0.5	2.3	1.4	0.7
ΛΑΟΣ	1.1	1.4	2.3	0.7	0.9
ΆΛΛΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ (αναποφάσιστοι, άλλο κόμμα, Αποχή, Λευκό/άκυρο, κ.λπ)	8.5	10.8	8.6	5.7	8.9

Πηγή: Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς VPRC, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2004

Στη βάση των διαθέσιμων ερευνητικών δεδομένων, επιχειρήθηκε ειδικότερα μια προσέγγιση στην εκλογική συμπεριφορά της ‘εργατικής τάξης’, βάσει ενός αρκετά ασφαλούς αριθμητικά δείγματος εργατών. Για τον προσδιορισμό της κατηγορίας αυτής λάβαμε υπ’ όψιν το αναλυτικό επάγγελμα του κάθε ερωτώμενου (με βάση τον τριψήφιο κωδικό επαγγελμάτων της ΕΣΥΕ), καθώς και τη θέση που κατέχει στο συγκεκριμένο επάγγελμα (μισθωτός, άνεργος ή συνταξιούχος)².

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα 5, η πολιτική-εκλογική συμπεριφορά της ελληνικής εργατικής τάξης στις εκλογές του 2004 ανατρέπει ριζικά τα ‘κλασικά’ στερεότυπα που την θέλουν να κινείται προς τα κόμματα της αριστεράς. Η υπεροχή της ΝΔ, αν και μικρή, είναι ωστόσο διακριτή. Επίσης εμφανής είναι η σχεδόν πλήρης αποστοίχισή της από τα κόμματα της παραδοσιακής αριστεράς (ΚΚΕ και ΣΥΝ), τα οποία καταγράφουν χαμηλότερα σε σχέση με τον εθνικό τους μέσο όρο ποσοστά. Τέλος, η δικομματική εκλογική συμπεριφορά της είναι ανάλογη με αυτήν του γενικού εκλογικού σώματος, αφού το 87% περίπου στήριξε εκλογικά τα δύο μεγάλα κόμματα. Η υπεροχή της ΝΔ και η υστέρηση του ΠΑΣΟΚ στην κοινωνική αυτή ομάδα επιβεβαιώνει την τομή των εκλογών του 2004. Οι ποιοτικές ανατροπές της ιστορικής (μεταπολιτευτικής) εκλογικής συμπεριφοράς είναι σημαντικές. Ήταν γνωστό από τις μελέτες της εκλογικής και κοινωνικής γεωγραφίας της μεταπολίτευσης (Μαυρής 1993) ότι το ΠΑΣΟΚ είχε καταφέρει να κυριαρχήσει εκλογικά στις χαμηλές κοινωνικές κατηγορίες και στρώματα της ελληνικής κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα η καθήλωση των κομμάτων της παραδοσιακής κομμουνιστικής αριστεράς στην εργατική τάξη και ευρύτερα στα λαϊκά στρώματα δεν της άφηναν χώρο για εκλογική και κοινωνική ισχυροποίηση. Μετά το 1977 και έως το 1993 η εκλογική βάση του ΠΑΣΟΚ εμβάθυνε και σταθεροποίησε τα ‘ταξικά’ της χαρακτηριστικά, επενεργώντας μάλιστα και στην αντίστοιχη ‘αστική’ εμβάθυνση της ΝΔ. Ακόμα και στις εκλογές του 2000, εκλογές στις οποίες καταγράφηκε η διαίρεση ‘εξασφαλισμένων’ / ‘μη-εξασφαλισμένων’ καθώς επίσης και μια γενικότερη διεύρυνση της εκλογικής βάσης της ΝΔ στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, η ‘εργατική τάξη’ είχε δείξει την εμπιστοσύνη της στο ΠΑΣΟΚ, αλλά και στα κόμματα της κομμουνιστικής αριστεράς (Πίνακας 6). Από ένα δείγμα 634 ατόμων που ανήκουν στην ‘εργατική τάξη’ προέκυπτε, βάσει των τότε προεκλογικών ερευνών της VPRC, ότι το ΠΑΣΟΚ ελάμβανε 45.1% (ελαφρώς παραπάνω από το εθνικό μέσο όρο του), η ΝΔ 35% (αισθητά χαμηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο της), το ΚΚΕ περίπου το 8% (αισθητά υψηλότερο από τον αντίστοιχο μέσο όρο του) και ο Συνασπισμός το 3.2% (αντίστοιχο του εθνικού του ποσοστού). Οι εκλογές του 2004 δείχνουν μια σημαντική αλλαγή της κατάστασης αυτής.

² Συγκεκριμένα, τα αναλυτικά επαγγέλματα με τα οποία προσδιορίστηκε η ένταξη στην κατηγορία ‘εργατική τάξη’ βάσει της ταξινόμησης των επαγγελμάτων είναι όλα όσα περιλαμβάνονται στους κωδικούς 9 (ανεπίδοκτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες), 8 (χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές) και 7 (ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή τεχνικά επαγγέλματα) (ΕΣΥΕ 1995). Η ‘εργατική τάξη’ δεν εξαντλείται βεβαίως σ’ αυτές τις ομάδες επαγγελμάτων. Μέλη της θα βρούμε οπωσδήποτε στα επαγγέλματα που περιλαμβάνονται στον κωδικό 6 (ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς) (εργάτες γης), αλλά και στον κωδικό 5 (απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές). Γι’ αυτόν το λόγο είναι ακριβές να ειπωθεί ότι τα στοιχεία που παρουσιάζονται αφορούν σε δείγμα ‘εργατών’ και δεν υποκρύβουν μια πλήρη ανάλυση / καταγραφή της σημερινής ελληνικής εργατικής τάξης.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 5:
ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2004**

	N=	Ποσοστό %	Ποσοστό % διευκρινισμένης ψήφου
ΠΑΣΟΚ	131	40.4	42.7
ΝΔ	136	42.0	44.4
ΚΚΕ	16	4.9	5.1
ΣΥΝ	7	2.1	2.2
ΔΗΚΚΙ	5	1.5	1.6
ΛΑΟΣ	6	1.8	1.9
ΑΛΛΟ ΚΟΜΜΑ	5	1.5	1.6
Λευκό/ Άκυρο/ Αδιευκρίνιστη ψήφος	18	5.5	-

Πηγή: Έρευνες Πολιτικής Συμπεριφοράς VPRC, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2004 και Φεβρουάριος-Μάρτιος 2004

**ΠΙΝΑΚΑΣ 6:
ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2000**

	N=	Ποσοστό %	Ποσοστό % διευκρινισμένης ψήφου
ΠΑΣΟΚ	268	42.3	45.1
ΝΔ	208	32.8	35.0
ΚΚΕ	47	7.4	7.9
ΣΥΝ	19	3.0	3.2
ΔΗΚΚΙ	35	5.5	5.8
ΑΛΛΟ ΚΟΜΜΑ	17	2.6	2.8
Λευκό/ Άκυρο/ Αδιευκρίνιστη ψήφος	40	6.2	-

Πηγή: Έρευνες Πολιτικής Συμπεριφοράς VPRC, Φεβρουάριος 2000 και Μάρτιος 2000

3. Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις και η τοπογραφία του κομματικού συστήματος

Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις και μεταβολές στις εκλογικές βάσεις των κομμάτων δεν συμβαδίζουν με αντίστοιχες αλλαγές στο ιδεολογικο-πολιτικό πεδίο συγκρότησης του κομματικού συστήματος. Αυτό αποδεικνύεται στους πίνακες 7 και 8 που ακολουθούν και οι οποίοι παρουσιάζουν ο μιν πρώτος την κατανομή της αυτοτοποθέτησης στην κλίμακα Αριστερά / Δεξιά τις παραμονές των εκλογών του 2004 ο δε δεύτερος την ψήφο των εκλογών σύμφωνα με την αυτοτοποθέτηση αυτή. Παρά τις ανατροπές στην κοινωνική τους βάση, τα κόμματα παραμένουν 'στη θέση' τους από την άποψη της ιδεολογικής τους ταυτότητας ή των συμβολικών αναφορών τους. Έτσι, παρατηρεί κανείς (Πίνακας 8), βάσει και της αυτοτοποθέτησης στην κλίμακα αριστερά / δεξιά, ότι οι αυτοτοποθετούμενοι στην αριστερά πολίτες ψηφίζουν τα κόμματα της αριστεράς, οι αυτοτοποθετούμενοι στη δεξιά τα αντίστοιχα κόμματα, κ.ο.κ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7:
ΑΥΤΟΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΚΛΙΜΑΚΑ ΑΡΙΣΤΕΡΑ /
ΔΕΞΙΑ (Ιανουάριος – Μάρτιος 2004)

Κλίμακα 1-10	N=	Ποσοστό %
[Αριστερά] 1	82	3.1
2	62	2.4
3	162	6.2
4	235	9.0
5	756	29.0
6	193	7.4
7	207	7.9
8	305	11.7
9	136	5.2
[Δεξιά] 10	212	8.1
Δεν Γνωρίζω / Δεν τοποθετούμαι	256	9.8
ΣΥΝΟΛΟ	2.606	100,0

Πηγή: Αθροιστικό Αρχείο Ερευνών Πολιτικής Συμπεριφοράς VPRC, Ιανουάριος-Μάρτιος 2004

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
Ψήφος στις Βουλευτικές Εκλογές 1004 κατά αυτοτοποθέτηση στην κλίμακα Αριστερά / Δεξιά
(%)

	Αριστερά	2	3	4	5	6	7	8	9	Δεξιά	ΔΓ/ΔΑ/ΜΤ*
	1									10	
ΠΑΣΟΚ	29.4	41.7	39.7	75.9	66.2	31.7	11.2	7.8	6.0	7.1	24.7
ΝΔ	0	12.5	4.8	8.0	17.5	55.8	80.6	85.3	94.0	86.9	34.4
ΚΚΕ	41.2	33.3	22.2	4.5	1.5	1.0	0	0	0	0	2.2
ΣΥΝ	8.8	4.2	15.9	5.4	1.5	0	0	0.8	0	0	2.2
ΛΑΟΣ	2.9	0	0	0	0.9	1.9	1.0	2.3	0	3.6	2.2
Άλλες επιλογές**	17.7	8.3	17.4	6.2	12.4	9.6	7.2	3.8	0	2.4	34.3

*Μη-τοποθέτηση (στην κλίμακα Α/Δ).

**περιλαμβάνονται η αποχή, τα λευκά και άκυρα, τα μικρά κόμματα –συνδυασμοί και το ΔΗΚΚΙ, καθώς και οι αρνήσεις καταγραφής της ψήφου.

Πηγή: VPRC, Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς Φεβρουάριος-Μάρτιος 2004

Η ΝΔ πλειοψηφεί συντριπτικά στις θέσεις 6-10 της κλίμακας (40% περίπου του εκλογικού σώματος), το ΠΑΣΟΚ υπερτερεί, επίσης συντριπτικά, στις θέσεις 4 και 5 (38% περίπου του εκλογικού σώματος). Και τα δύο κόμματα έχουν μια αξιοσημείωτη διείσδυση στον προνομιακό ‘εκλογικό’ χώρο του άλλου (η ΝΔ στη θέση 5 και στη θέση 2³, το ΠΑΣΟΚ στις θέσεις 6 και 7), ενώ η ΝΔ εμφανίζει επιπλέον και ένα σημαντικό προβάδισμα στην κατηγορία της μη-τοποθέτησης (10% περίπου του εκλογικού σώματος).

Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η (αντικειμενική και υποκειμενική) ταξική – κοινωνική ένταξη έχει αποσυνδεθεί από την αντίστοιχη ιδεολογικο-πολιτική ένταξη σε κάποιο στρατόπεδο. Η κομματική προτίμηση υπακούει μάλλον σε νόρμες συμβολικού / ιστορικού χαρακτήρα (Βερναρδάκης 2005).

³ Το σχετικά σημαντικό ποσοστό 12.5% της ΝΔ στους αυτοτοποθετούμενους στη θέση 2 της κλίμακας, καθώς και το αξιοσημείωτο 4.8% σε αυτούς της θέσης 3 (αθροιστικά τα δύο ποσοστά αντιστοιχούν περίπου στο 0.6% του συνολικού εκλογικού σώματος, 40-45.000 ψηφοφόρους), δεν είναι άσχετο με το φαινόμενο της ‘αντι-καθεστωτικής’ ψήφου που παρατηρήθηκε στις εκλογές του 2004, δηλαδή μιας ψήφου διαμαρτυρίας που προερχόταν από αριστερούς ψηφοφόρους και προέτασσε ως βασικό στόχο το ‘ να αλλάξει η άρχουσα πολιτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ’ (Βερναρδάκης 2004α).

Για το λόγο αυτό, η τοπογραφία του κομματικού συστήματος, όπως εμφανίζεται στο *Διάγραμμα 1*, είναι απολύτως ‘φυσιολογική’ και το κυριότερο εμφανίζει μια εκπληκτική σταθερότητα στο βάθος της δεκαετίας (Βερναρδάκης 1999), έτσι που θα νόμιζε κανείς ότι τα πολιτικά κόμματα παραμένουν αναλλοίωτα και σε κατάσταση ακινησίας, κάτι που βεβαίως δεν είναι αληθές.

Το Διάγραμμα 1 προκύπτει με την τεχνική της ανάλυσης αντιστοιχιών μεταξύ της αυτοτοποθέτησης των εκλογέων στην κλίμακα Αριστερά / Δεξιά και της πρόθεσης ψήφου και στηρίζεται στα δεδομένα της τελευταίας προεκλογικής έρευνας της VPRC πριν τις εκλογές του Μαρτίου 2004. Η τοπογραφία του κομματικού συστήματος που καταγράφεται ερμηνεύει σε μεγάλο βαθμό το εκλογικό αποτέλεσμα:

α) Η θέση του ΚΚΕ βρίσκεται σταθερά συσχετισμένη με τη θέση 1 (αριστερό άκρο) της κλίμακας. Το κόμμα αυτό έχει ένα σαφή, οριοθετημένο, αλλά και περιορισμένο χώρο, στο κομματικό σύστημα που δεν φαίνεται να απειλείται από κάποιον μνηστήρα.

β) Η θέση του Συνασπισμού βρίσκεται συσχετισμένη με τις θέσεις 2 και 3 της κλίμακας. Η πίεση που ασκείται στο κόμμα αυτό και εξ' αριστερών του και εκ δεξιών του συμπιέζει την εκλογική του δύναμη.

γ) Το ΔΗΚΚΙ εμφανίζεται αποσυνδεδεμένο από οποιαδήποτε συσχέτιση με θέσεις της κλίμακας. Το γεγονός αυτό είχε, προφανώς, ως συνέπεια την αποσύνδεση του κόμματος από 'ζωτικό χώρο', κάτι που το οδήγησε στο οριακό ποσοστό του 1.8% και στην αδυναμία εισόδου στο Κοινοβούλιο.

δ) Το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται ισχυρά τοποθετημένο στις θέσεις 4 και 5 της κλίμακας. Η τοποθέτηση αυτή, κυρίως μετά την αποβολή από το συγκεκριμένο χώρο του ΔΗΚΚΙ (που μέχρι το 2000 διεκδίκησε με αξιώσεις ένα μέρος του), είχε ως αποτέλεσμα να συγκρατήσει ένα σημαντικό εκλογικό ποσοστό, παρά τις συνθήκες κρίσης εντός των οποίων πορευόταν προς τις εκλογές.

ε) Ο χώρος της ΝΔ συσχετίζεται έντονα με τις θέσεις 6, 7, 8, 9, 10 της κλίμακας, αλλά και με την άρνηση αυτοτοποθέτησης σε αυτήν. Η τοποθέτηση του κόμματος επιβεβαιώνει εκ πρώτης όψης την πολιτική διεύρυνση που κατάφερε να επιτύχει στην εκλογική του βάση το κόμμα του Κ.Καραμανλή. Η διεύρυνση στη θέση 6 αποτελεί ένα καινούργιο πολιτικό δεδομένο, αφού έως τότε το τμήμα αυτό των ‘μεσαίων ψηφοφόρων’ απείχε αρκετά από το κόμμα της Ν.Δ., συγκυριακά δε (περίοδος 1998-1999) είχε βρεθεί στο ζωτικό χώρο του ΠΑΣΟΚ. Σημαντικό γεγονός για τη Ν.Δ. αποτελεί ακόμα το ότι ο εκλογικός της χώρος μαγνητίζει και τα πιο ‘απολιτικά’ ή αδιάφορα για την πολιτική στρώματα της κοινωνίας.

στ) Στον ίδιο με τη ΝΔ χώρο κινείται και ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑΟΣ) του Γ.Καρατζαφέρη. Η τοποθέτηση αυτή επιβεβαιώνει αρκετές πλευρές των αναλύσεων που έχουν γίνει για το χαρακτήρα του κόμματος ως μορφώματος με κοινωνικές και συμβολικές αναφορές στο χώρο της παραδοσιακής και εν μέρει άκρας δεξιάς (Χατζηπαντελής-Ανδρεάδης 2004, Κουκουράκης 2005). Πρόκειται ακόμα, ωστόσο, για μειοψηφική έκφραση αυτού του χώρου, γεγονός που αποτυπώθηκε και στο πενιχρό ποσοστό του 2.2% των βουλευτικών εκλογών.

4. Επίλογος

Οι Βουλευτικές εκλογές του Μαρτίου 2004 πέραν της πολιτικής αλλαγής σηματοδότησαν και μια σημαντική αλλαγή στην κοινωνική - εκλογική βάση των πολιτικών κομμάτων. Οι εξελίξεις στα επόμενα χρόνια θα δείξουν αν και κατά πόσον η αλλαγή αυτή ήταν έκφραση μιας συγκυριακής μετατόπισης κοινωνικών δυνάμεων ή αν, αντίθετα, εκφράζει βαθύτερες και άρα μονιμότερες διεργασίες. Αν συμβαίνει το δεύτερο, θα πρέπει να αναμένεται τα επόμενα χρόνια μια ριζική αλλαγή της μορφής και του χαρακτήρα των πολιτικών δυνάμεων. Κυρίως όμως θα πρέπει να αναμένεται μια πολλαπλή αναθεώρηση των κλασικών σχέσεων εκπροσώπησης της ‘δεξιάς’ και της ‘αριστεράς’, μια βαθιά τομή στη φυσιολογία των κομμάτων και, βεβαίως του μεταπολιτευτικού κομματικού συστήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσση

Βερναρδάκης, Χρ. (1999). «Το κομματικό σύστημα 1995-1998. Ιδεολογικές μετακινήσεις, πολιτικές συγγένειες και χώροι κομματικού ανταγωνισμού». Στο *VPRC: Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, 1999-2000*, σ.17-43, Αθήνα: Λιβάνης.

Βερναρδάκης, Χρ. (2004α). «Βουλευτικές Εκλογές 2004: Μια αποτίμηση της προεκλογικής περιόδου και των εκλογικών αποτελεσμάτων». Στο περ. *Θέσεις*, τ.87, σ. 15-26.

Βερναρδάκης, Χρ. (2004β). «Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: Από το 'κόμμα μαζών' στο 'κόμμα του κράτους'». Στο Βερναρδάκης, Χρ. – Γεωργαντάς, Η. – Γράβαρης, Δ. – Κοτρόγιαννος Δ. (επιμ), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004*, τόμος Α', σ.154-175, Αθήνα: Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Πανεπιστημίου Κρήτης – Κριτική.

Βερναρδάκης, Χρ. (2005). «Πολιτικά κόμματα και 'μεσαίος χώρος'. Οι ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συντεταγμένες των σημερινών πολιτικών δυνάμεων». Στο Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.), *VPRC: Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004 – Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, σ.57-85, Αθήνα: Σαββάλας.

Γκίβαλος, Μ. (2005). «Μετασχηματισμοί και διαφοροποιήσεις του ΠΑΣΟΚ στη δεκαετία του 1990-2000. Συγκρίσεις των πολιτικών διακυβέρνησης και των ηγετικών προσώπων». Στο Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.), *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004, Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, σ. 86-127, Αθήνα: Σαββάλας.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος – ΕΣΥΕ (1995). *Στατιστική Ταξινόμηση των Επαγγελματιών ΣΤΕΠ-92. 225 Μεθοδολογικές Μελέτες*. Αθήνα: ΕΣΥΕ.

Κουκουράκης, Γ. (2005). «Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός και ο χώρος της άκρας δεξιάς στο ελληνικό πολιτικό σύστημα». Στο Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004 – Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, σ.128-140, Αθήνα: Σαββάλας.

Λούλης, Γ. (2004). *Το τέλος μιας κυριαρχίας. Πώς και γιατί το ΠΑΣΟΚ έχασε τις εκλογές*. Αθήνα: Λιβάνης.

Μαυρής, Γ. (1993). *Οι κοινωνικές συντεταγμένες της κομματικής επιρροής. Οι σχέσεις εκπροσώπησης στην περίοδο 1974-1985*, 3 τόμοι, αδημ. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μαυρής, Γ. (2004α). «Κομματικό σύστημα και εκλογικός ανταγωνισμός στην Ελλάδα. Ο ελληνικός δικομματισμός στη δεκαετία 1994-2004». Στο Βερναρδάκης, Χρ. – Γεωργαντάς, Η. – Γράβαρης, Δ. – Κοτρόγιαννος Δ. (επιμ), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004*, τόμος Α', σ. 118-157, Αθήνα: Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Πανεπιστημίου Κρήτης – Κριτική.

Μαυρής, Γ. (2004β). «Οι αλλαγές στην κοινωνική βάση των κομμάτων». Εφ. *Καθημερινή*, 20/2/2004.

Μαυρής, Γ. (2004γ). «Οι Βουλευτικές Εκλογές του 2004». Στο περ. *Έμφαση*, τ. 18, Ιανουάριος-Μάρτιος, σ.15-32.

Μαυρής, Γ. – Συμεωνίδης, Γ. (2005). «Βουλευτικές Εκλογές 2004: Πρόβλεψη του εκλογικού αποτελέσματος και επίδραση της προεκλογικής περιόδου». Στο

Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004 – Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, σ. 17-56, Αθήνα: Σαββάλας.

Παππάς, Γ. (2001). «Κομματικό σύστημα και πολιτικός ανταγωνισμός στην Ελλάδα, 1981-2001». Στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ. 17, σ.71-102.

Σεβαστάκης, Ν. (2004). *Κοινότοπη Χώρα. Όψεις του δημόσιου χώρου και αντινομίες αξιών στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα: Σαββάλας.

Χατζηπαντελής, Θ. – Ανδρεάδης, Γ. (2004). «Η ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων. Η περίπτωση του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού». Στο Βερναρδάκης, Χρ. – Γεωργαντάς, Η. – Γράβαρης, Δ. – Κοτρόγιαννος Δ. (επιμ), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004*, τόμος Α', σ.176-195, Αθήνα: Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Πανεπιστημίου Κρήτης – Κριτική.

Ξενόγλωσση

Vernardakis, Chr. (2000). «Les élections grecques d'avril 2000. Le cas d'un bipartisme convergent». *Pole Sud* No 13:145-157